

TÜRKİYE ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN FUTBOLUN TARİHSEL SÜREÇTE EKONOMİ POLİTİĞİ¹

Ayşegül YARAMAN²

Özet

Birçok modern kurum gibi futbolun Türkiye'ye gelişi de altyapının ya da sınıfsal taleplerin doğrultusunda gerçekleşmedi. Önceliği ve kaygısı siyasal olan modernleşme projesinin milliyetçilik payandasını besleyen bir propaganda aracı niteliği ağır bastı. Futbola ilk örneklerinden itibaren daima bilinçli ya da bilinçsizce siyaset mündemiçti (içkindi); ama gerek dünyada gerek Türkiye'de küresel kapitalizmin ekonomi politiği içerisinde futbol apayrı bir yer edindi. Yalnızca hegemonik sistemin düşünsel kontrol mekanizmalarından birini oluşturmakla kalmadı (kitleleri siyaset dışındaki deşarj alanlarına "gönüllülük" esasında kilitleyerek veya kulüpler üzerinden alt kimlikler yaratarak); aynı zamanda post endüstriyel toplumun en karlı metalarından biri haline geldi.

Anahtar Sözcükler: hegemonya, futbol, küresel kapitalizm

THE POLITICAL ECONOMY OF THE FOOTBALL THROUGH THE TURKISH CASE

Abstract

As many other modern institutions, football has not been imported to Turkey through the infrastructure or the demand of social classes. Football as an instrument of propaganda became an important discourse to support nationalist aspect of the modernization program. From the very beginning, whether consciously or none consciously, football is implicitly related to the politics. It has obtained particular role in the political economy of the global capitalism all around the world as well as in Turkey. Football has not only become a pillar of hegemonic system's discursive control mechanisms over minds (in the Gramscian sense), but at the same time it has turned into very precious commodity of the postindustrial society.

Key Words: hegemonic system, football, global capitalism

I. GİRİŞ:

Sosyoloji ve psikolojiyle siyaset biliminin kesiştiği noktadan futbola baktığımda iktidar ile kitleler arasındaki ilişki temel problematiğim oluyor. Bu ilişkiyi kuramsal olarak öncelikle Gramsci ve Althusser üzerinden değerlendirmeyi deniyorum. Kısaca özetlendiğinde egemen sınıfın hegemonyasını oluşturma ve pekiştirme (Gramsci, 1985) sürecinde bir ideolojik aygıt (Althusser, 2006) olarak futbolu önemli bir gösterge niteliğiyle ele alıyorum. Bilindiği gibi 17. yüzyılda endüstri devrimini gerçekleştiren İngiltere'de, 19. yüzyılın ikinci yarısında, özellikle sanayide çalışan işçilerin, kriket, polo gibi zengin sporlarına alternatif olarak yükselttikleri nispeten ucuz ve kuralları kolay futbol, kısa sürede Avrupa'ya yayılmıştır.³

¹ "Ulus-Devletten Küresel Sermayeye Türkiye'de Futbol" başlıklı yazımla bazı ortak noktaları bulunmaktadır. (<http://www.reelsentez.com/index.php?sayfa=yazaruyeyazi&id=14>)

² Prof. Dr. Marmara Üniversitesi Fransızca Kamu Yönetimi Bölümü, ayaraman@hotmail.com

³ FİFA (Uluslararası Futbol Kulüpleri Federasyonu) 1904'te Paris'te kurulmuştur.

Fabrikalarda kolektifliğin veya günümüzün tabiriyle takım ruhunun sağlanması ve muhalif enerjinin kontrollü dışavurumu bağlamında patronların da desteğini alan veya en azından engellenmeyen futbol; zaman zaman da, özellikle sendikal örgütlenme ve mücadele bağlamında yükselen kapitalizme karşı direnişe de imkân vermiştir. Ancak küreselleşen kapitalizmle birlikte önemli bir meta değeri de kazanan futbol, artık hegemonikleşen sistemin önemli ideolojik aygıtlarından biri haline geldi.

2. BATI'DAN İTHAL FUTBOLUN MİLLİYETÇİLİK VE ULUS-DEVLETLE İLİŞKİSİ

Osmanlı İmparatorluğu'na futbol İngilizlerce ithal edilmiş ve ilk futbol kulübü de yine İngilizlerce 1894'te⁴ İzmir'de kurulmuştur. Bir araya gelip futbol oynayan, kulüp kuran, maç izleyen kalabalıklar II. Abdülhamid'in paranoid halet-i ruhiyesini kışkırtsa da; İttihat ve Terakki yönetimi futbolun özellikle milliyetçi ideoloji bağlamındaki siyasal etkisinden yararlanmıştı. Bu amaç doğrultusunda İzmir'de Altay , Kadıköy'de Altınordu kurulur. Altınordu'nun başına Talat Paşa'nın bulunması İttihat Terakki'nin söz konusu zihniyetinin bir yansımasıdır.⁵ Öte yandan işgal yıllarında Türk takımlarının işgalcilerle yaptığı karşılaşmalar milli bilinci yansıtan ve yükselten siyasal eylemler olmuştur. Dolayısıyla birçok modern kurum gibi futbolun Türkiye'ye gelişi de altyapının ya da sınıfsal taleplerin doğrultusunda gerçekleşmemiştir. Önceliği ve kaygısı siyasal olan modernleşme projesinin milliyetçilik payandasını besleyen bir propaganda aracı niteliği ağır basmıştı.

Siyaset- futbol ilişkisi ulus-devletin kurulmasıyla da sürdü. Milliyetçilik, daha Cumhuriyet'in ilanından önce başlayan Milli Futbol Takımı⁶ ve Türk kulüplerinin yabancılarla karşılaşmaları üzerinden futbolun değişmez bileşenlerinden olma niteliğini korudu. Ancak asıl siyasal işlev, futbol kulüplerinin Türkiye'nin her tarafında o yörenin siyasal ve ekonomik seçkinlerince yönetilmesi ve onların etki alanının kontrolü biçiminde belirginleşti. Hatta siyasetin siyasal partiler ya da bürokrasi vasıtasıyla egemen olamadığı alanlara nüfuz edebildi.⁷ Özellikle üç büyük kulüp siyasal iktidarla iç içe geçen yöneticiler üzerinden de gözlemlendiği üzere daima siyasetin içinde yer aldı. Modern siyasal partiler modern futbol kulüpleriyle iç içe geçti Her iki örgüt de iktidar seçkinlerince yönetildi ama taraftarlar/oy verenler her kesimden geniş halk kitleleri oldu.

3. FUTBOLUN METALAŞMASI SÜRECİ

Futbol ilk örneklerinden itibaren daima bilinçli ya da bilinçsizce siyasetle içiçeydi; ama gerek dünyada gerek Türkiye'de küresel kapitalizmin ekonomi politiği içerisinde futbol apayrı bir yer edindi. 1923-1974 yılları arasında Portekiz'i yöneten faşist Salazar'ın netlikle ortaya koyduğu gibi⁸ geniş kitlelerin manipülasyon, kontrol ve uyuşturulmasındaki ideolojik rolü post endüstriyel toplumun önemli metalarından biri olma niteliğiyle iç içe geçerek perçinlendi.

⁴ İngiltere'de futbolun rugbyden kuralları belirlenerek bağımsızlaşarak kurumlaştığı resmi tarih 1893'tür.

⁵ Altınordu takımının oyuncularının, I.Dünya Savaşı'nda, daha önce kurulan Beşiktaş, Galatasaray, Fenerbahçe ve diğer takımların futbolcuları cepheye giderken askerlikten muaf tutulması futbol takımlarına siyasetin verdiği önemin ve futbol üzerindeki siyasal manipülasyonların Türkiye'deki ilk örneklerindendir.

⁶ Cumhuriyet'in ilanından önce kurulmuş, ilk resmi milli maç 26 Ekim 1923'te Romanya ile yapılmıştır.

⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. http://www.mansethaber.com/futbol_siyaset_ve_sermayenin_vesayeti-makale-650.html (4 Aralık 2011'de erişilmiştir.)

⁸ Salazar'ın 3F taktiği fado, fiesta (veya bazı kaynaklara göre dini sembolize eden fatima), futboldan oluşmaktadır ve uzun yıllar Portekiz'i faşizmle yönetebilmesinin formülüdür.

Endüstri toplumunun temel meta endüstri ürünleriyken; post endüstriyel toplumun temel meta malumatıdır.⁹ Futbol bu noktada önemli metallerden birini oluşturmaktadır. Kulüplerin borsaya girmesi (Türkiye’de halka açılan ilk kulüp 2002 yılında Beşiktaş’tır); takım formlarının ve stadyumların reklâm tabelası niteliği kazanması; kulüp ürünlerinin pazarlanması, malumat toplumunun merkezi medyadan, özellikle yayımlar üzerinden, elde edilen gelir yasal sınırlar içerisindeki ekonomik önemi göstermektedir. Bahis, karaborsa, şike, teşvik gibi yasadışı ekonomik getirileri de eklemek gerekir. Bu bağlamda artık futbol ekonomisinin dünyadaki toplam büyüklüğü 150 milyar avroyu (bu miktar Türkiye’nin GSMH’nın yaklaşık yarısıdır.), Türkiye’de ise 500 milyon avroyu bulmaktadır.¹⁰

Öte yandan futbol, malumat toplumunda tıpkı medya gibi, sadece ekonomik bir meta anlamında ticari değere sahip değildir. Uzmanlar, futbol ekonomisinin kendisi bir birim gelir yaratırken, diğer sektörlerle dokuz birim para akıttığını vurguluyorlar.¹¹ Tıpkı medya patronları gibi futbol kulübü yöneticilerinin, taraftarları pazarlık aracı gibi kullanarak siyasal iktidarın irade ve kararları üzerindeki önemli bir gücü olabilmektedir.

Kulüp yöneticileri, medya patronlarının okuyucu/izleyici kitlelerini manipüle edebilme gücü gibi taraftarlarını yönlendirme gücüne haizdir. Bu güç yine tıpkı medya patronları gibi onlara da siyasal iktidardan çıkar talebinde bulunabilme imkânı vermektedir. Daha somut bir deyişle kulübü elinde tutanlar, kulübün taraftarlarını siyasal iktidara karşı, başta ekonomik olmak üzere çıkarlarının sağlanması için (pek tabii ki sadece ilgili kulübün çıkarları değildir söz konusu olan, kulüp adeta bir paravan şirkettir.), tabir-i caizse şantaj nesnesi olarak kullanabilmektedirler. Kulübü elinde tutanlar ise açık ya da örtük olarak egemen sınıfın temsilcileridir.

4. İDEOLOJİK KONTROL NESNESİ OLARAK TARAFTARLIK:

Geç kapitalizm sürecindeki bu ekonomik vazgeçilmezliğin ötesinde futbol, özellikle taraftarlık üzerinden inşa edilen kimlik ve söylem bağlamında sistemin en önemli ideolojik aygıtlarından birini oluşturmaktadır. Taraftarlık kimliği bir yandan ekonomik çarkı döndürürken, diğer yandan malumat ve eğlence kültürü üzerinden zihinleri başarıyla kontrol etmektedir. Yine taraftarlık aracılığıyla yaratılan kamplaşma/kutuplaşma, 20. yüzyıl başındaki milliyetçilik söylemi üzerinden yaratılan ideolojik içeriği sabote ederek ulus kimliğini yok saymakta¹²; kapitalin sorunsuz ve sınırsız dolaşımı için yararlı bir zihinsel zemin oluşturarak futbol kulübü cemaatlerine aidiyeti önemsetmekte, ulus-devlet sınırlarını fiilen zorlamaktadır.

⁹ Endüstri toplumundan (sanayi toplumu) sonra bilişim devrimiyle başlayan dönem post endüstriyel toplum (sanayi sonrası toplum) veya malumat toplumu (enformasyon toplumu)dur. Yanlış çeviri olarak Türkçe’de bilgi toplumu olarak da kullanılmaktadır ama, bilginin İngilizce karşılığı *knowledge*’dır. Dünya literatüründe bu dönemi belirleyen kelime ise *information*’dır. *Knowledge* derin, bilimsel bilgi anlamındayken; *information* seyreltilmiş, yüzeysel/derinliksiz bilgi ya da kabul gördüğü üzere malumat olarak çevrilmektedir. Dolayısıyla bu dönemi belirleyen, gerekli gereksiz her konuda bir tutam malumat sahibi olmak, ama bilimsel bilgiyi neredeyse yok saymaktır. Bu süreçte üniversite eğitimi dahi, en karlı meta olarak, bilim yerine malumat içeren bölümlerin yükselişine sahne olmaktadır.

¹⁰ Türkiye’de 2010’da üç büyük futbol kulübünün toplam gelirleri 600 milyon TL’yi geçti. Gelirlerin% 32’sini yayın hakları, %31’ini stadyum gelirleri, %22’sini reklam ve sponsorluklar oluşturuyor. Bu sezon toplam gelirler bir önceki sezona göre yüzde 35 artış gösterdi. Türkiye’de, dört büyük kulübün piyasa değeri ise 2,7 milyar doları buluyor.

http://www.futbolekonomi.com/index.php?option=com_content&view=article&id=1685:ike&catid=129:diger-yazarlar&Itemid=57
(4 Aralık 2011’de erişilmiştir)

¹¹ http://www.futbolekonomi.com/index.php?option=com_content&view=article&id=1685:ike&catid=129:diger-yazarlar&Itemid=57
(4 Aralık 2011’de erişilmiştir.)

¹² Milli takım antrenörünün yabancı olduğu, her futbol takımının 10 yabancı futbolcu bulundurup 7’sini aynı anda oynatabildiği bir durumda, sistemin ekonomik ve siyasal olarak işine geldiğinde dahi milliyetçiliği körükleyebilmesi, futbol üzerinden imkansızlaşmaktadır. Ancak etnik kimlik üzerinden futbol taraftarlarının ırkçılığı yükselmektedir.

Futbolun yükselişini körükleyen bu sosyo-ekonomik işlevler sadece ideolojiyle değil, pek tabii ki onunla hemhal olarak, pratik siyasetle iç içeliğini de sürdürmektedir: Siyasetin futbola müdahalesi daha önceden zikrettiğim Altınordu öyküsünden başlayıp Şükrü Saracoğlu'na oradan da Kenan Evren'e hatta Gaffar Okkan'a ve daha yakın tarihlerde de büyük şehirlerin belediye yöneticilerine vb. ulaşmaktadır.¹³

Ayrıca yine partilerin lider üzerinden siyasal propagandaları sürecinde 1980 darbesi öncesinde hiç görülmeyen futbol kulübü taraftarlığı etkin bir rol oynamaktadır. Turgut Özal ile başlayan bu süreç¹⁴, Özal Ailesi'nin her ferdinin değişik kulübün taraftarı gibi gösterilmelerinden Tansu Çiller'in her zeminde değiştirerek deklare ettiği taraftarlığına; ve şimdilerde de Tayyip Erdoğan'ın açıklanmış Fenerbahçeliliğine rağmen hedef kitlesine göre taraf atkısı taktığı seçim mitinglerine uzanmaktadır.

5. SONUÇ

ŞUTLARI AUTA ÇIKAN KİTLELER¹⁵ VE EGEMENLER ARASINDAKİ GALİBİYET MÜCADELESİ

Küresel kapitalizmin hegemonik olduğu günümüzde futbol bir yandan egemen güçler arasında çatışmaya sahne olurken; bir yandan da mevcut sistemi, giderek genişleyen taraftarlık ağları üzerinden ekonomik, siyasal ve kültürel manada yeniden üretmektedir. Bir takımın taraftarı olmamanın, futbol izlememenin, futbol bilmemenin giderek daha çok yadırgandığı¹⁶ ortamda, futboldan ekonomik ve ideolojik çıkar sağlayan, kulüp yöneticilerinin adı değişse de, egemen sınıflardır, egemen sistemdir.

¹³ Maliye Bakanı iken Ş. Saraçoğlu, 1929'da şimdiki Fenerbahçe Stadi'nı Altınordu'nun devamı niteliğindeki İttihatspor'dan alıp Fenerbahçe'ye vermek amacıyla tek maddelik bir yasa çıkarttırır. Bu yasa uyarınca, aynı semtte kurulmuş olup faaliyet gösteren spor kulüplerinden üye sayısı daha az olan kulüp kapatılır. 1981'de Türkiye Kupası'nı kazanan ama ikinci ligde oynayan Ankaragücü takımı Kenan Evren'in önerisiyle birinci lige çıkarılır. <http://www.hurriyet.com.tr/spor/4388492.asp?m=1&gid=69> (4 Aralık 2011'de erişilmiştir.) Kürt sorununun futbol üzerinden çözümü bağlamında geliştirilen devlet projesi kapsamında dönemin Diyarbakır Emniyet Müdürü Gaffar Okkan tarafından da Diyarbakırspor'a verilen destek G. Okkan'ın öldürülmesinin akabinde Diyarbakır'da oynanan şaibeli Altay maçından ve ardından yine şaibeli Konya Büyükşehir Belediye Spor karşılaşmasından sonra kulübün birinci lige çıkarılmasıyla sonuçlandı. <http://www.buyukaltay.org/home.php?page=haberler&haberId=1479> (4 Aralık 2011'de erişilmiştir) Son yıllarda sayıları giderek artan büyükşehir belediyelerinin spor kulüpleri de futbola siyasal desteğin örneklerinden.

¹⁴ Turgut Özal'ın, 12 Eylül 1980 darbesi sonrasında Türkiye'nin küresel kapitalizme eklenmesi sürecinde futbolun yükselen ekonomik ve ideolojik işlevine attığı önemi gösteren en önemli eylemi, asgari ücretten bile yüzde 35'e yakın vergi kesilirken futbolcuların aldıkları maaş, prim ve transfer paralarından sadece yüzde 15 stopaj kesilmesini sağlamasıdır. <http://www.ozgundurus.com/Yazar/Altan-Algan/Tabu-yikan-tabu-Turgut-Ozal.php> (4 Aralık 2011'de erişilmiştir.)

"Bugün için 837,00 TL brüt asgari ücretle çalışan birisi, toplam vergi matrahına göre 9.400,00 TL'den sonra bir üst dilim olan yüzde 20'den vergisini ödüyor. Daha yüksek ücretle çalışanlar ise yüzde 35'e kadar vergi öderken milyonlarca lira transfer ücreti ve maaş alan futbolcular sadece yüzde 15 vergi ödemekte." <http://muhasebe-haber.blogspot.com/2011/07/milyonlarca-lira-alan-futbolcular.html> (4 Aralık 2011'de erişilmiştir.)

¹⁵ Sıfırnoktaiki tiyatro grubunun sergilediği *Aut* (yazanlar: Alper Kul, Özgür Özgülün) adlı oyunda futbol dünyasının içi, muktedirler tarafından kullanılanların gözünden anlatılır. Bu yoksun ve yoksul kişiler futbolun muktedirlerini kişi ve sistem olarak yeniden üretirlerken, kendilerini mutlak bir mağduriyetten kurtaramazlar. Oyunun belli başlı karakterlerinin şu cümlesi futboldaki sınıfsal rol paylaşımını kısaca özetler: "Biz hep mi "aut" olacağız? Hiç mi "gol" olamayacağız?"

¹⁶ Pierre Bourdieu'nün kavramlaştırdığı simgesel şiddet hayata geçmektedir. Yani, ezilenler mağduru oldukları egemen sistemin bir parçası haline geldiklerini fark etmeden, bu durumu kendi kazanım veya ayrıcalıkları gibi görmekte; ancak böylece aslında iktidar karşısındaki mağduriyetlerini gönüllülükle yeniden üretmektedirler. (Bourdieu, 1980, 2-3) Futbol tüketicisinin sayısı arttıkça sistem ekonomik ve ideolojik olarak beslenmektedir. Yeni kitlelerin futbola "kazandırılması" gerekir. Kadınların futbola taraftar, oyuncu, yorumcu vs. olarak teşvik edilmesi ve futboldan anlamayanın (örneğin ofsaytı bilemeyen) eziklik hissetmesi böyle bir sistemsel çıkarım fark ettirmeden/rızayla kitlelere dayatılması olarak yorumlanabilir.

KAYNAKÇA

- ALGAN, A., Tabu Yıkan Tabu: Turgut Özal, (url: <http://www.ozgundurus.com/Yazar/Altan-Algan/Tabu-yikan-tabu-Turgut-Ozal.php>), Erişim 4 Aralık 2011.
- ALTHUSSER, L. (2006), **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, İstanbul: İthaki Yayınları.
- BOURDIEU, P. (1980), "Le capital social, notes provisoires", **Actes de la Recherche en Sciences Sociales**, no.31, p.2-3.
- Diñçer,Faruk; Futbol: Siyaset ve Sermayenin Vesayeti, (url: http://www.mansethaber.com/futbol_siyaset_ve_sermayenin_vesayeti-makale-650.html), Erişim 4 Aralık 2011.
- Diyarbakır'da Altaylılar Dövülürken Neredeydiniz?, (url: <http://www.buyukaltay.org/home.php?page=haberler&haberId=1479>) , Erişim 4 Aralık 2011.
- 2006'da Evren Ruhu, (url: <http://www.hurriyet.com.tr/spor/4388492.asp?m=1&gid=69>) , Erişim 4 Aralık 2011.
- Futbol Ekonomisi Büyüyor, Şike Artıyor!, (url: http://www.futbolekonomi.com/index.php?option=com_content&view=article&id=1685:ike&catid=129:diger-yazarlar&Itemid=57) ,Erişim 4 Aralık 2011.
- GRAMSCI,A. (1985), **Aydınlar ve Toplum**, İstanbul:Alan Yayıncılık.
- KUL,A. ve ÖZGÜLGÜN, Ö., **Aut**, Basılmamış, Sıfırnoktaiki tarafından sahnelenmekte olan oyun.
- Milyonlarca Lira Alan Futbolcular, Asgari Ücretliden Daha Düşük Oranda Vergi Ödüyor, (url: <http://muhasebe-haber.blogspot.com/2011/07/milyonlarca-lira-alan-futbolcular.html>) ,Erişim 4 Aralık 2011.